

tekst opublikowany w: *Prawne i ekonomiczne problemy funkcjonowania spółdzielczości finansowej na przełomie XX i XXI wieku*, red. Piotr Ruczkowski, Bogdan Rutkowski, Wyższa Szkoła Ekonomii i Prawa im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach, Kielce 2011, ISBN: 978-83-600566-3-9, ss. 27-48; opracowany do wersji online, skorelowany ostateczną wersją wydawcy i poprawiony 26 kwietnia 2014 roku przez Karola Dąbrowskiego na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0).

Karol Dąbrowski¹

Banki spółdzielcze w strukturze izb przemysłowo-handlowych (1927–1950)

Wstęp

Niniejszy artykuł został poświęcony roli banków spółdzielczych w strukturze izb przemysłowo-handlowych, na szerszym tle relacji między spółdzielczością a prywatną przedsiębiorczością, w oparciu o przykład Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie. Pozornie wydaje się, iż izby oraz banki spółdzielcze to dwie różne, a wręcz wykluczające się instytucje. Było jednak zupełnie inaczej: banki spółdzielcze należały do izb a ich przedstawiciele zasiadali w gronie radców, udzielając się w instytucjach samorządu gospodarczego².

Ramy chronologiczne dla tego krótkiego opracowania zakreśliło rozporządzenie o izbach przemysłowo-handlowych z 15 lipca 1927 roku³, uchylone ustawą o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości z 7 marca 1950 roku⁴. Dzięki temu artykuł obejmuje swoim zakresem cały okres istnienia na obszarze całej Polski jednolitych instytucji samorządu przemysłowo-handlowego.

1. Izby przemysłowo-handlowe

Izby przemysłowo-handlowe owszem funkcjonowały na ziemiach polskich przed 1927 rokiem, ale jedynie za ziemiach dawnych zaborów austriackiego i pruskiego. Były to izby w Bielsku (od 1919 r.), Brodach (od 1850 r.), Bydgoszczy (od 1875 r.), Grudziądzu (od 1899 r.), Katowicach (od 1922 r.), Krakowie (od 1850 r.), Lwowie (od 1850 r.), Poznaniu (od 1851 r.) oraz Toruniu (od 1852 r.). W dodatku swą działalność opierały na przepisach zaborczych,

---

1 Wydział Ekonomiczno-Społeczny, Collegium Varsoviense

2 Porównawczo o spółdzielczości i samorządzie gospodarczym: J. Jankowski, *Samorząd gospodarczy i spółdzielczy (organizacja i działalność)*, „Pieniądze i Więź” 2008, nr 3, s. 169.

3 Dz.U. RP 1927, nr 67, poz. 591 z późn. zm.

4 Dz.U. 1950, nr 10, poz. 104 z późn. zm.

m. in. na pruskiej ustawie z 24 lutego 1870 r. o izbach handlowych⁵; austriackiej ustawie z 29 czerwca 1868 r. o organizacji izb handlowych i przemysłowych⁶; czy różnych aktach przejściowych lat 1919–1928⁷.

Izby z terenu b. zaboru pruskiego grupowały przedsiębiorców zajmujących się przemysłem i handlem. Natomiast izby austriackie zrzeszały również rzemieślników, jak np. Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie⁸. Izby nie istniały na obszarze b. Kongresówki. Przed 1918 rokiem na ich powołanie nie wyrażały zgody władze carskie. Nieformalną reprezentację przedsiębiorców stanowiły więc giełdy pieniężne w Łodzi i Warszawie. Interesów polskich przemysłowców broniło Towarzystwo Przemysłowców a bujną działalność rozwijało Stowarzyszenie Kupców Polskich. Istniały również ważne dla lokalnych społeczności organizacje lokalne, jak np. Zgromadzenie Kupców m. Lublina, które swoją historią sięgało końca XVII wieku⁹.

Izby przemysłowo-handlowe były instytucjami samorządu gospodarczego (ściślej mówiąc: samorządu przemysłowo-handlowego), które skupiały osoby i podmioty prowadzące działalność gospodarczą, reprezentując ich interesy¹⁰. Do izb należały wszystkie przedsiębiorstwa bez względu na formę prawną, rodzaj prowadzonej działalności czy osobę właściciela. Izby zrzeszały zatem przedsiębiorstwa prywatne, państwowe, komunalne, jak i spółdzielcze. Zaś zgodnie z art. 1 ust. 2 ww. rozporządzenia o izbach do ich członków zaliczono "przedsiębiorstwa finansowe", w tym banki, a co za tym idzie także banki spółdzielcze.

Izby były wyposażone w osobowość publiczno-prawną, tj. możliwość jednostronnego kształtowania praw i obowiązków adresatów swoich decyzji. Szczególnie uwidoczniło się to

---

5 "Zbiór ustaw pruskich" rok 1870, s. 134; rok 1897, s. 343.

6 "Dziennik Praw Państwa" 1868, nr 85.

7 Zob. np. rozporządzenie Ministra b. dzielnicy pruskiej z 25 listopada 1919 r. w przedmiocie izb przemysłowo-handlowych w b. dzielnicy pruskiej, "Tygodnik Urzędowy" 1919, nr 67, poz. 165; rozporządzenie Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego z 15 lipca 1919 r. w sprawie utworzenia izby handlowej i przemysłowej w Bielsku, "Dziennik Urzędowy Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego" 1919, nr 12, poz. 141.

8 Zob. S. Cyganek, *Izby przemysłowo-handlowe w Polsce i w Niemczech*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 2004, s. 27; T. Kargol, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850–1939. Dzieje – ludzie – polityka gospodarcza*, Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica", Kraków 2003, s. 41; A. Zarzycki, *Wielkopolska Izba Przemysłowo-Handlowa. Tradycja i współczesność 1851–2001*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2001, s. 6.

9 Zob. Z. Bownik, *Kupiectwo lubelskie w latach 1317–1959 i organizacja przedsiębiorstw usługowych 1950–1960. Księga pamiątkowa*, Wojewódzkie Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług, Lublin 1960, s. 239; A. Nadolny, *Powstanie i rozwój wielkopolskiego Związku chrześcijańskich zrzeszeń kupieckich w latach 1904–1939*, "Studia Lubuskie" 2005, nr 1, s. 177; B. Pełka, *Organizacja i historia Łódzkiej Giełdy Pieniężnej i jej akta (1899–1939)*, "Archeion" 1967, t. 42, s. 155; B. Sikorski, *Historia handlu na ziemiach polskich i zachodniej słowiańszczyzny*, t. 5: *Historia form zrzeszeniowych*, maszynopis, Warszawa 1956, passim; A. Wierzbicki, *Żywy Lewiatan. Wspomnienia*, wstęp i oprac. P. Wierzbicki, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 2001, passim.

10 Szerzej: K. Dąbrowski, *Izby przemysłowo-handlowe Drugiej Rzeczypospolitej jako instytucje samorządu przemysłowo-handlowego. Ujęcie doktrynalne i konstytucyjne*, "Studia z dziejów państwa i prawa polskiego" 2007, t. 10, s. 306 i tam powołana literatura.

na krótko przed wybuchem wojny, gdy izbom przekazano poważne uprawnienia na gruncie prawa rolnego i żywnościowego¹¹.

Ponadto izby stanowiły ciało samorządowe – grupę społeczną o przymusowym charakterze, wyodrębnioną i określoną przez obowiązujące przepisy prawa, w której członkostwo powstawało z mocy samego prawa. Oznaczało to, iż przynależność danej osoby do izby rodziła się już z chwilą rozpoczęcia działalności gospodarczej, tj. wykupienia świadectwa przemysłowego czy zarejestrowania się w Rejestrze Handlowym. Izba wykonywała zadania z zakresu administracji państwowej w sposób samodzielny, ale podlegając nadzorowi ze strony państwa, czyli Ministra Przemysłu i Handlu¹².

Jako organizacja, izba posiadała charakter przedstawicielski. Prezydium i prezes izby byli wybierani przez przedsiębiorców, którzy kontrolowali ich działalność, np. poprzez komisje stałe, interpelacje radcowskie, czy wreszcie komisję rewizyjną. Izba ponosiła odpowiedzialność za swoje działania (zarówno zleczone, jak i własne) przed władzą nadzorczą. Wśród zadań własnych ważną rolę odgrywały działania na polu oświatowym.

Każda z izb działała na podstawie statutu oraz regulaminu wyborczego. Radcowie wybierani w mocno skomplikowanych wyborach wchodziłi w skład zebrania plenarnego, dzieląc się na sekcje. We wszystkich izbach istniały sekcje przemysłowa oraz handlowa. W zależności od potrzeb regionu powoływano sekcje dodatkowe. Na przykład, w Gdyni portową, w Sosnowcu górniczą, a w Warszawie bankowo-ubezpieczeniową (o której będzie dalej mowa)¹³.

Na czele danej izby stał prezes, mający do pomocy wiceprezesów (wśród których znajdowali się przewodniczący sekcji). Starano się zachować równowagę między przemysłowcami a kupcami, toteż gdy prezesem zostawał przemysłowiec, stanowisko pierwszego wiceprezesa rezerwowano dla reprezentanta kupiectwa. Prezes i wiceprezesi tworzyli prezydium izby, które podejmowało decyzje z najważniejszych sprawach. Biurem izby kierował zaś dyrektor, mianowany przez Ministra Przemysłu i Handlu, który odpowiadał za sprawy bieżące (administracyjne, finansowe itp.).

Izby w takim kształcie istniały formalnie aż do wejścia w życie ww. ustawy o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości. Naturalnie w okresie wojny i okupacji polskie

---

11 Zob. rozporządzenie z 13 kwietnia 1939 r. o sposobie powoływania komisantów koncesjonowanych, warunkach jakim powinni odpowiadać oraz ich prawach i obowiązkach, Dz.U. RP 1939, nr 47, poz. 298.

12 Por. art. 3 ww. rozporządzenia o izbach z 1927 r.

13 Por. M.B. Markowski, *Sfery przemysłowo-ziemiańskie między Pilicą a Wisłą w latach 1918 - 1939*, [w:] *Image przedsiębiorcy gospodarczego w Polsce w XIX i XX wieku*, red. R. Kołodziejczyk, Wydawnictwo DiG, Warszawa 1993, s. 186; M. Widernik, *Izba przemysłowo-handlowa w latach 1931–1939*, "Rocznik Gdyński" 1992/1993, nr 11, s. 104.

izby nie funkcjonowały, a powołano w ich miejsce niemieckie izby dystryktowe. Po 1944 roku izby reaktywowały się samorzutnie, z inicjatywy lokalnych przedsiębiorców, a ich kształt w ogóle nie odpowiadał normom rozporządzenia z 1927 roku. Zaś po 1948 r. można zaobserwować postępującą stalinizację samorządu przemysłowo-handlowego.

Polegała ona m.in. na stopniowej wymianie izbowych kadr, zastępowaniu przedwojennych działaczy osobami akceptowanymi przez PPR i PZPR, czy włączaniu stanowisk izbowych do partyjnej nomenklatury. Nasilała się ideologizacja pracy biurowej, zmieniano programy szkoleń i kursów, utajniano prace statystyczne. Co najważniejsze: faktycznie ograniczono zakres działalności izb tylko do sektora prywatnego. Odebrano izbom możliwość wykonywania uprawnień, wynikających z rozporządzenia z 1927 roku. Przeprowadzono liczne zmiany organizacyjne, tworząc m.in. zrzeszenia prywatnego przemysłu i kontrolując stowarzyszenia kupieckie. Nie dopuszczono do reaktywacji Związku Izb i scentralizowano sprawy ogólnoizbowe w Wydziale Koordynacji Izby warszawskiej. Ostatecznie izby pozbawiono samodzielności i przekształcono w państwowe urzędy gospodarcze o samorządowej fasadzie¹⁴.

W latach 1944–1950 obok izb istniały zrzeszenia przemysłu prywatnego oraz stowarzyszenia kupieckie. Zrzeszenia przemysłowe od 1944 r. były tworzone przez izby na zasadzie dobrowolności. Były branżowymi organizacjami, zrzeszającymi przemysłowców skupionych w izbach a w praktyce agendami izb ds. przemysłu. Przeszły trudny okres nacjonalizacji, broniąc stanu posiadania sektora prywatnego¹⁵. Zaś w 1947 r. władza ludowa przekształciła je w odrębne od izb organizacje samorządu gospodarczego¹⁶. Rozbudowano wówczas ich struktury lokalne i branżowe, tworząc także zrzeszenia ogólnopolskie: chemiczne, drzewne, metalowe i elektrotechniczne, młynarskie itp. Odrywano tym samym zrzeszenia od izb – ich macierzystych instytucji. Z czasem, wskutek zaniku prywatnych zakładów przemysłowych, upadały też zrzeszenia. Pojedyncze zakłady wcielano bezpośrednio do zrzeszeń z siedzibą w Warszawie, zrzeszenia lokalne likwidowano lub tworzone w ich miejsce oddziały zrzeszeń centralnych. Podporządkowano je Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego i utworzono Komisję Koordynacyjną Zrzeszeń Prywatnego Przemysłu, na której czele postawiono M. Szyszkowskiego – działacza PZPR

---

14 *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności w latach 1944 - 1950*, wstęp M. Szyszkowski, maszynopis, Warszawa 1951, passim; M. Szyszkowski, *Kupcy i przemysłowcy w aspekcie pracy społecznej*, "Ogólnopolski Tygodnik Gospodarczy – OTG" 1949, nr 11, s. 3.

15 Por. J. Beksiak, T. Gruszecki, U. Grzełowska, J. Papuzińska, D. Żochowski, *Polska gospodarka w XX wieku. Eseje historyczno-ekonomiczne*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2003, s. 26.

16 Por. zarządzenie E. Szyra z 24 stycznia 1947 r. (Archiwum Akt Nowych – AAN, zespół KC PPR, Wydział Ekonomiczny, sygn. 295/XI/151, mikrofilm 2315/29, k. 113; AAN, zespół Ministerstwa Przemysłu i Handlu 1947 - 1949, sygn. 235, k. 13 i 24; sygn. 2844, k. 297).

i ostatniego dyrektora Izby P-H w Warszawie¹⁷.

Natomiast stowarzyszenia kupieckie szybko odbudowały się po okresie wojny i do 1946 r. znacznie zwiększyły swój potencjał. Zachowały swój niejednorodny charakter, odzwierciedlający bogate tradycje polskiego kupiectwa. Jednakże cios zadała im "bitwa o handel" z 1947 roku, w wyniku której władza ludowa doprowadziła prywatny handel do upadku, dezorganizując życie gospodarcze w kraju¹⁸. Dwa lata później władza powołała jednolite, przymusowe zrzeszenia prywatnego handlu i usług¹⁹. Rozwiązano wówczas dawne organizacje kupieckie, tworząc trójstopniową strukturę zrzeszeń powiatowych, wojewódzkich i Naczelnej Rady Zrzeszeń Prywatnego Handlu i Usług. Stowarzyszeniom nadano przymusowy charakter, co oznaczało, że każda osoba prowadząca działalność handlową lub usługową miała obowiązek należenia do właściwego miejscowo zrzeszenia. W ustroju Polski Ludowej pojawiły się zatem kolejne, obok izb oraz zrzeszeń prywatnego przemysłu, instytucje samorządu gospodarczego²⁰. Instytucje te skupiały kupców "starej daty", sympatyków Stronnictwa Demokratycznego, a dziś odnajdują się w kapitalistycznej rzeczywistości.

Tym samym, biorąc pod uwagę istnienie zrzeszeń przemysłu prywatnego oraz zrzeszeń prywatnego handlu i usług, z których każde miało swoje organy centralne – istnienie izb stało się zbędne, a co więcej – w oczach PZPR-owskich decydentów – wręcz politycznie niebezpieczne. Ich likwidacja wiązała się – o czym nie można zapominać – z zagarnięciem przez państwo ludowe izbowego majątku²¹. Podobnie zresztą stało się z izbami rolniczymi²².

2. Banki spółdzielcze

Zgodnie z obecnie obowiązującymi definicjami ustawowymi bank, to – w uproszczeniu – osoba prawna, utworzona zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa,

---

17 Zob. *Wykaz ogólnopolskich zrzeszeń prywatnego przemysłu* (Archiwum Państwowe w Lublinie – APL, zespół Izby P-H w Lublinie, sygn. 140, k. 12); M. Szyszkowski, *Charakterystyka współpracy i nadzoru Izby Przem.-Handl. w stosunku do zrzeszeń przemysłowych*, "OTG" 1949, nr 5, s. 3; M. Szyszkowski, *Zadania władz IPH w związku z likwidacją izb przemysłowo-handlowych*, "OTG" 1950, nr 27/28, s. 4.

18 Zob. J. Kaliński, *Bitwa o handel 1947–1948*, Książka i Wiedza, Warszawa 1970, passim; R. Terlecki, *Dyktatura zdrady. Polska w 1947 roku*, Wydawnictwo Arka, Kraków 1991, s. 70; R. Tomkiewicz, *"Walka ze spekulacją" w Giżycku (1947–1950)*, "Masovia" 2000, nr 3, s. 113.

19 Zob. zarządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego z 8 listopada 1949 r. w sprawie powołania przymusowych zrzeszeń prywatnego handlu i usług, *Monitor Polski* 1949 A, nr 88, poz. 1083.

20 Zob. T. Przyłuski, *70 lat Naczelnej Rady Zrzeszeń Prywatnego Handlu i Usług*, Warszawa 1995, s. 33; H. Szatkowski, *Samorząd prywatnego kupiectwa w Wielkopolsce w latach 1945 - 1990*, "Kronika Wielkopolski" 1991, nr 4, s. 66.

21 Szerzej: K. Dąbrowski, *Restytucja mienia przedwojennych izb przemysłowo-handlowych w Polsce*, "Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu" 2008, nr 21, s. 121.

22 Zob. S. Stępień, *Likwidacja samorządu rolniczego w 1946 roku*, "Annales UMCS" sectio K 1995/1996, vol. 2/3, s. 263.

działająca na podstawie zezwolenia Komisji Nadzoru Bankowego, uprawniona do wykonywania czynności bankowych (np. prowadzenia rachunków bankowych, udzielania kredytów itp.)²³. W doktrynie funkcjonuje wiele definicji "banku". Autorzy kładą nacisk np. na aspekt organizacyjny, ogólnogospodarczy, czy świadczenie określonego rodzaju usług (tj. usług bankowych)²⁴. Posługują się również pojęciem "banku uniwersalnego"²⁵.

Natomiast spółdzielnia, to dobrowolne zrzeszenie nieograniczonej liczby osób, o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą. Co istotne, majątek spółdzielni jest prywatną własnością członków spółdzielni²⁶. Bank spółdzielczy zaś, to po prostu "bank będący spółdzielnią"²⁷.

Zarówno prawo bankowe, jak i prawo spółdzielcze ulegały wielu zmianom i nowelizacjom. Ustawa prawo bankowe z 1997 r. uchyliła analogiczną ustawę z 1989 roku²⁸; przedtem obowiązywały ustawy z 1982 r., 1975 r. oraz 1960 r.²⁹. Ostatnia z wymienionych ustaw uchyliła przepisy rozporządzenia Prezydenta RP z 28 marca 1928 r. o prawie bankowym³⁰.

W okresie Polski Ludowej banki spółdzielcze najpierw przeszły okres samorządnej reaktywacji w różnorodnych formach i pod odmiennym nazewnictwem (banków ludowych, kas Stefczyka, spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych)³¹; następnie – na mocy dekretu z 25 października 1948 r. o reformie bankowej – zostały zastąpione spółdzielniami kredytowymi³², a później gminnymi kasami spółdzielczymi oraz spółdzielniami oszczędnościowo-pożyczkowymi³³.

---

23 Por. art. 2 i nast. ustawy z 29 sierpnia 1997 r. *prawo bankowe*, Dz.U. 2002, nr 72, poz. 665 ze zm. oraz z historycznego punktu widzenia: P. Niczyporuk, A. Talecka, *Czynności bankowe w starożytnym Rzymie a współczesne polskie prawo bankowe*, [w:] *Pieniądz i banki (tezauryzacja, obieg pieniężny, bankowość) – wspólnota dziejów. Supraśl 5-7.IX.2002. Materiały z V Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej*, red. K. Filipow, Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, Warszawa 2002, s. 17.

24 Zob. M. Nowak, T. Włudyka, *Rynek kredytowy w Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Secesja, Kraków 1992, s. 9.

25 Zob. W.L. Jaworski, *Bank i system bankowy*, [w:] *Bankowość. Podręcznik akademicki*, red. W.L. Jaworski, Z. Zawadzka, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2004, s. 19.

26 Por. art. 1 i nast. ustawy z 16 września 1982 r. *prawo spółdzielcze*, Dz.U. 2003, nr 188, poz. 1848 ze zm..

27 Art. 2 pkt 1 ustawy z 7 grudnia 2000 r. *o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających*, Dz.U. 2000, poz. 119, poz. 1252.

28 Dz.U. 1989, nr 4, poz. 21.

29 Por. Dz.U. 1982, nr 7, poz. 56; Dz.U. 1975, nr 20, poz. 108; Dz.U. 1960, nr 20, poz. 121.

30 Dz.U. RP 1928, nr 34, poz. 321. Zob. też W. Morawski, *Bankowość prywatna w II Rzeczypospolitej*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 1996, s. 88; *Ustawodawstwo o obiegu pieniężnym i bankowe*, oprac. W.J. Szatensztejn, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1928, s. 25.

31 Por. T. Wyszomirski, *Historia i perspektywy spółdzielczości bankowej*, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1983, s. 18.

32 Dz.U. 1948, nr 52, poz. 412, tekst jednolity: Dz.U. 1951, nr 36, poz. 279.

33 Por. ustawę z 22 marca 1951 r. *o zmianie przepisów o reformie bankowej*, Dz.U. 1951, nr 18, poz. 143 oraz ustawę z 29 maja 1957 r. *o zmianie dekretu z dnia 25 października 1948 r. o reformie bankowej*, Dz.U. 1957,

Natomiast izby przemysłowo-handlowe w latach wojny i okupacji nie istniały, a po 1944 r. spod ich właściwości wyłączono podmioty sektora uspołecznionego. Dlatego też – z punktu widzenia niniejszego artykułu – szczególnie interesujący jest okres Polski międzywojennej.

W tym czasie obowiązywało wspomniane już rozporządzenie Prezydenta RP o prawie bankowym z 1928 r., a równolegle funkcjonowała w obrocie prawnym ustawa z 29 października 1920 r. o spółdzielniach³⁴. Art. 1 rozporządzenia definiował „bank” podobnie, jak współcześnie obowiązujące prawo bankowe, tj. jako „przedsiębiorstwo handlowe, trudniące się czynnościami bankowymi jako głównym przedmiotem przedsiębiorstwa”. Natomiast rozdział piąty zawierał normy działania spółdzielni kredytowych, tj. spółdzielni trudniących się czynnościami bankowymi jako głównym przedmiotem przedsiębiorstwa³⁵. Również ustawowe pojęcie spółdzielni było podobne, co oznaczało, że za spółdzielnię uważano „zrzeszenie nieograniczonej liczby osób o zmiennym kapitale i składzie osobowym, mające na celu podniesienie zarobku lub gospodarstwa członków przez prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa”³⁶. Osobno regulowano działalność komunalnych kas oszczędności oraz gminnych kas wiejskich pożyczkowo-oszczędnościowych³⁷.

Znany przedwojenny ekonomista Leopold Caro w "Encyklopedii podręcznej prawa publicznego" pisał o bankach, jako o przedsiębiorstwach, zajmujących się interesami pieniężnymi wszelkiego rodzaju, a w pierwszym rzędzie udzielaniem kredytu. Przestrzegał jednocześnie przed nadmierną koncentracją na rynku bankowych. Nazwał wielkie banki królami epoki kapitalizmu, rządzącymi państwami wedle swego partykularnego interesu³⁸.

Na tym tle korzystnie wybijały się spółdzielnie, zwane kooperatywami. Propagator spółdzielczości – prezydent RP Stanisław Wojciechowski w tym samym tomie "Encyklopedii" kładł bowiem nacisk na ich "niesamolubność". Pisał, iż spółdzielnia, to "dobrowolny związek nieograniczonej liczby osób, mający na celu zaspokajanie gospodarczych i kulturalnych potrzeb członków na zasadach wzajemnej pomocy

nr 31, poz. 136 oraz F. Skalniak, *Zarys historii polskiej spółdzielczości kredytowej*, Wydawnictwo Secesja, Kraków 1992, s. 74.

34 Dz.U. RP 1920, nr 111, poz. 733, tekst jednolity: Dz.U. RP 1934, nr 55, poz. 495.

35 Por. art. 6 ww. rozporządzenia o prawie bankowym z 1928 r.

36 Por. art. 1 ww. ustawy o spółdzielniach z 1920 r.

37 Por. rozporządzenie Prezydenta RP z 13 kwietnia 1927 r. o komunalnych kasach oszczędności, Dz.U. RP 1927, nr 38, poz. 339 oraz rozporządzenie Prezydenta RP z 30 grudnia 1924 r. o organizacji i ustaleniu statutów gminnych kas wiejskich pożyczkowo-oszczędnościowych, Dz.U. RP 1924, nr 118, poz. 1069; P. Ruczkowski, *Gminne kasy wiejskie pożyczkowo-oszczędnościowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Kieleckie Towarzystwo Edukacji Ekonomicznej, Kielce 2009, s. 15; id., *Restytucja komunalnych kas oszczędności po akcesji Polski do Unii Europejskiej*, [w:] *Wyzwania w systemie bankowym w XXI wieku*, red. A. Piotrowska-Piątek, P. Ruczkowski, Kieleckie Towarzystwo Edukacji Ekonomicznej, Kielce 2009, s. 253.

38 Por. L. Caro, *Banki*, [w:] *Encyklopedia Podręczna Prawa Publicznego*, t. 1, red. Z. Cybichowski, Instytut Wydawniczy "Biblioteka Polska", Warszawa 1926, s. 39.

i demokratycznego równouprawnienia, zgodnie z interesem publicznym"³⁹. Jednym więc z najważniejszych elementów charakteryzujących spółdzielnie – a co za tym idzie banki spółdzielcze – miało być właśnie godzenie prywatnych interesów członków spółdzielni z interesem publicznym ogółu obywateli⁴⁰.

Oblicza się, iż w 1938 roku istniało pięć banków państwowych, 26 krajowych banków prywatnych, 4 banki komunalne, 28 domów bankowych, 353 komunalnych kas oszczędności, 975 gminnych kas pożyczkowo-oszczędnościowych, ok. 5,6 tysiąca spółdzielni kredytowych oraz ok. 1,5 tys. polskich i żydowskich kas bezprocentowych⁴¹. Osobne miejsce zajmowały towarzystwa kredytowe, które specjalizowały się w kredycie długoterminowym⁴². Zmienne dzieje przechodziło np. Nałęczowskie Towarzystwo Kredytowe (przekształcone później w Bank Spółdzielczy w Nałęczowie)⁴³. Lokalnego kolorytu nadawały domy bankowe oraz kantory wymiany, np. znany poznański Dom Bankowy Kratochwill i Pernaczyński, czy z terenu Lubelszczyzny – dom bankowy Michała Morajne⁴⁴.

Już na podstawie tego uproszczonego zestawienia łatwo zauważyć znaczną liczebność kas i spółdzielni, które docierały do wielu zakątków prowincjonalnej Polski⁴⁵. Staraly się wypełniać lukę, której nie zapełniały oddziały banków ogólnopolskich. Integrowały lokalne społeczności, prowadząc także działalność dobroczynną⁴⁶. Problemem pozostawała ich słabość finansowa⁴⁷. Szczególnie dotyczyło to kasy bezprocentowe, które zakładano z pobudek pozaekonomicznych, bez podstaw finansowych i długofalowego planu działania⁴⁸. Jednakże –

---

39 S. Wojciechowski, *Kooperatywy*, [w:] *Encyklopedia Podręczna...*, s. 342.

40 Współcześnie: Z. Chyra-Rolicz, *Z tradycji polskiej spółdzielczości II Rzeczypospolitej. Idee – fakty – dokonania*, Wydawnictwo Ławica, Warszawa-Poznań 1992, s. 6 oraz krytycznie J. Szambelańczyk, *Banki spółdzielcze w Polsce w procesach zmian systemowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2006, s. 36.

41 Por. Z. Krzyżkiewicz, *Tradycje i ewolucja polskiej bankowości*, [w:] *Współczesny bank*, red. W.L. Jaworski, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2000, s. 32 oraz W. Morawski, *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku*, Muza SA, Warszawa 1998, s. 19.

42 Por. R. Bucholski, *Instytucje długoterminowego kredytu hipotecznego na ziemiach polskich w okresie zaborów oraz w Polsce dwudziestolecia międzywojennego*, "Prace Gorzowskiego Stowarzyszenia Naukowego" 2007, nr 1, s. 79; M. Nowak, T. Władysław, op. cit., s. 50; A. Pietrasik, *Historia i współczesność długoterminowego kredytu hipotecznego w Polsce*, współpraca A. Laskowski, Wydawnictwo Twigger, Warszawa 2001, s. 34 i 66.

43 Por. J.M. Soldek, *Wpisany w dzieje uzdrowiska. 100 lat Banku Spółdzielczego w Nałęczowie (1903–2003)*, Towarzystwo Przyjaciół Nałęczowa, Nałęczów 2003, s. 23.

44 Por. A. Kierek, *Rozwój gospodarczy Lublina w latach 1918–1939*, [w:] *Dzieje Lublina*, t. 2, red. S. Krzykała, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1975, s. 75.

45 Por. F. Skalniak, *Zarys historii polskiej spółdzielczości...*, s. 43.

46 Por. J. Kamińska-Kwak, J. Kwak, *Towarzystwo Zaliczkowe "Pomoc" w Błażowej w latach 1898–1945*, "Prace Historyczno-Archiwalne" 2001, t. 10, s. 99; H. Krawiec, *100 lat Banku Spółdzielczego Ziemi Kraśnickiej. Z dziejów spółdzielczości oszczędnościowo-pożyczkowej w powiecie janowskim i kraśnickim*, MAD Graf, Kraśnik 2007, s. 41.

47 Por. S. Wrzosek, *Spółdzielczość kredytowa*, [w:] *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1981, s. 329.

48 Por. protokoły Polskiej Kasy Bezprocentowej w Chełmie (Archiwum Państwowe w Chełmie, zespół nr 169/2, sygn. 1); akta Chrześcijańskiej Bezprocentowej Kasy Pożyczkowej w Lublinie (APL, zespół Chrześcijańskiej

jak wynika z badań M. Nowaka i T. Włudyki – banki spółdzielcze częściej niż banki prywatne udzielały kredytów krótkoterminowych, tak istotnych dla zwykłych obywateli⁴⁹. Mimo to narzekania na brak dostępu do kredytu i lichwiarskie pożyczki były w okresie II RP powszechne; szczególnie na Kresach. Zaniedbanym pod względem bankowości był – wydawałoby się lepiej rozwinięty – Wołyń, gdzie brakowało większych placówek bankowych⁵⁰. Sporo oddziałów zostało bowiem tam zamkniętych w wyniku kryzysu bankowego 1925 r.⁵¹, a następnie w czasie wielkiego kryzysu przez Bank Handlowy w Warszawie i Bank Ziemi Polskiej w Lublinie⁵². Zdaniem historyków, przyczyny wadliwego systemu kredytowego czasów II RP leżały jednak nie tylko w systemie bankowym państwa, ale i w sferze politycznej⁵³.

Interesującą kartę w dziejach bankowości na ziemiach polskich prezentowały żydowskie, niemieckie, ukraińskie oraz czeskie spółdzielnie kredytowe⁵⁴. Czesi z Wołynia posiadali własny Wołyński Bank Chmielarski, finansujący ich przedsięwzięcia gospodarcze⁵⁵. Zaś niemieckie instytucje były przykrywką dla wywiadu gospodarczego przed wybuchem wojny w 1939 roku⁵⁶.

Tragicznym okresem w dziejach polskiej bankowości spółdzielczej były lata wojny i okupacji. Zniszczono dorobek międzywojennego dwudziestolecia, zagładzie uległy polskie i żydowskie banki, szczególnie na Kresach i ziemiach włączonych do Rzeszy⁵⁷. Nazwiska bankowców znajdziemy na listach katyńskich (np. J. Gabela – dyr. Spółdzielczego Banku Kredytowego w Żółkwi)⁵⁸. Pozostałe instytucje bankowe wprzęgnięto w biurokratyczną maszynę okupacyjnej administracji, służącej maksymalnej eksploatacji polskich ziem. Mimo to bankowcy sabotowali decyzje swoich niemieckich zwierzchników, angażowali się po stronie podziemia niepodległościowego, walczyli w Powstaniu Warszawskim, a np. w Banku

---

Kasy Bezprocentowej dla Kupców i Rzemieślników w Lublinie, sygn. 4).

49 M. Nowak, T. Włudyka, op. cit., s. 46.

50 R. Janisławski, *Kilka słów o Równem*, nakł. autora, Równe 1939, passim; *Sprawozdanie Wojewody Wołyńskiego o ogólnym stanie województwa wołyńskiego*, Łuck 1934, s. 119.

51 Na temat kryzysu bankowego w 1925 r.: W. Morawski, *Bankowość prywatna...*, s. 57; id., *Od marki do złotego. Historia finansów Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 114.

52 Zob. W. Morawski, *Słownik...*, s. 145.

53 Tak: W. Morawski, *Od marki do złotego...*, s. 209.

54 Zob. M. Dalecki, *Ukraińskie instytucje kredytowe w Przemysłu w latach 1894–1945*, "Rocznik Historyczno-Archiwalny" 1995, t. 10, s. 149; W. Morawski, *Słownik...*, s. 71.

55 Zob. M. Jarnecki, *Czesi na polskim Wołyniu w latach międzywojennych*, "Sprawy Narodowościowe. Seria nowa" 2008, zesz. 32, s. 122.

56 Zob. Cz. Łuczak, *Od Bismarcka do Hitlera. Polsko - niemieckie stosunki gospodarcze*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1988, s. 253.

57 Zob. np. S. Czopur, E. Gostomski, *Bank spółdzielczy w Brodnicy. Najstarszy bank w Polsce*, "Nowoczesny Bank Spółdzielczy" 2010, nr 4, s. 47; F. Skalniak, *Zarys historii polskiej spółdzielczości...*, s. 64; *Bank Spółdzielczy w Suchedniowie*, wyd. 2009, s. 8.

58 Zob. *Ukraiński ślad Katynia*, oprac. Z. Gajowniczek, wstęp J. Tucholski, MSW, Warszawa 1995.

Gospodarstwa Krajowego przechowywano skarbiec AK⁵⁹.

Należy sobie w tym miejscu odpowiedzieć na pytanie, jak kształtowało się na przełomie lat 1927–1950 umiejscowienie banków spółdzielczych w strukturach izb przemysłowo-handlowych. W latach 1927–1939 banki spółdzielcze były należały do izb a bankowcy należeli do sekcji handlowych lub, jak to stało się w Izbie warszawskiej, do sekcji bankowo-ubezpieczeniowej. W tym samym czasie spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe były zrzeszone w Związku Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo- Gospodarczych RP. W okresie okupacji Niemcy w miejsce izb przemysłowo-handlowych powołali Izbę Centralną w Krakowie, izby dystryktowe, które dzieliły się na branżowe grupy główne. W krakowskiej Izbie Centralnej powstała Grupa Główna Gospodarki Przemysłowej i Komunikacji, w ramach której wydzielono Grupę Branżową Banki i Ubezpieczenia, a w niej dopiero Grupę Gospodarczą Banków⁶⁰. Zarazem centralny Urząd Nadzoru Bankowego wraz z pełnomocnikiem ds. spółdzielczości bankowej nadzorował Związek Rewizyjny Spółdzielni Generalnego Gubernatorstwa, do którego należały powiatowe komunalne kasy oszczędności, kontrolujące spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe⁶¹. Natomiast w latach 1944–1950 izby ograniczyły swą właściwość tylko do sektora prywatnego, wydzielono z nich zrzeszenia przemysłu prywatnego a osobno funkcjonowały stowarzyszenia kupieckie, przekształcone w 1949 r. w zrzeszenia prywatnego handlu i usług. W tym czasie banki spółdzielcze wyłączono spod zakresu działania izb, w ich miejsce wprowadzono spółdzielnie kredytowe, a następnie gminne kasy spółdzielcze⁶². Nadzór nad spółdzielczymi instytucjami bankowymi był sprawowany przez Bank Gospodarstwa Spółdzielczego (lata 1946–1948), Bank Rolny (lata 1948–1975), a następnie – istniejący do dziś – Bank Gospodarki Żywnościowej⁶³.

3. Prywatna przedsiębiorczość a spółdzielczość

Banki spółdzielcze należały do środowiska spółdzielczości, natomiast izby przemysłowo-handlowe reprezentowały interesy przedsiębiorców. Miały też swój udział w wykonywaniu przepisów prawa bankowego. Zgodnie z art. 10 rozporządzenia z 1928 r.

59 Zob. Z. Landau, *Bank Gospodarstwa Krajowego. Zarys dziejów*, Bank Gospodarstwa Krajowego, Warszawa 1993, s. 62.

60 Szerzej: K. Dąbrowski, *Izba Centralna Gospodarki Ogólnej, izby dystryktowe i grupy główne w Generalnym Gubernatorstwie, jako instytucje niemieckiej administracji gospodarczej w latach 1941–1944*, "Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Ekonomii WSH-P w Sandomierzu" 2006, zesz. 3, s. 23 oraz tam powołane źródła.

61 Zob. M. Bar-Zamoyska, *Rzeszowski oddział Banku Emisyjnego w Polsce (1940–1944)*, "Prace Historyczno-Archiwalne" 2001, t. 10, s. 233; F. Skalniak, *Bank Emisyjny w Polsce 1939–1945*, przedm. W. Krzyżanowski, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1966, passim.

62 Zob. Z. Karpiński, J. Lindner, *Organizacja bankowości w Polsce Ludowej*, Polskie Wydawnictwa Gospodarcze, Warszawa 1954, s. 121.

63 Por. W. Fajfer, M. Łukaszewski, R. Wierzbę, *Bankowość w socjalizmie*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1986, s. 34; J. Steckiewicz, *Rola i organizacja banków*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 1984, s. 15.

Minister Skarbu przed udzieleniem koncesji na prowadzenie przedsiębiorstwa bankowego miał bowiem obowiązek zasięgnięcia opinii izby "o osobach założycieli i celowości przedsiębiorstwa".

Ponadto izby – zwłaszcza za pośrednictwem Związku Izb Przemysłowo-Handlowych RP – wydawały opinie w przedmiocie banków i prawa bankowego. Na przykład radcowie Izby lubelskiej postulowali wzmocnienie nadzoru nad bankami spółdzielczymi i wzmocnienie tajemnicy bankowej. Krytykowali spółdzielnie kredytowe, zarzucając im bezplanowość, rozdrobnienie, brak kapitałów, wzajemną konkurencję, a nawet angażowanie kapitałów w chybione inwestycje, przez co – zdaniem radców – miały narażać ludność miejscową na straty finansowe⁶⁴. W 1930 r. do programu walki z kryzysem wpisali postulat rozwinięcia akcji kredytowej ze strony banków państwowych, zwłaszcza BGK⁶⁵.

W tym miejscu dotykamy drażliwego tematu negatywnego stosunku do spółdzielczości ze strony przedsiębiorców. Problem ten był szczególnie widoczny po II wojnie światowej. Ze strony izb nieustannie kierowano pod adresem spółdzielni zarzut uprzywilejowania podatkowego⁶⁶. W okresie międzywojennym w lubelskiej Izbie P-H obawiano się także zakładania fikcyjnych spółdzielni, ale np. w 1937 r. wystąpiono z propozycją reaktywacji spółdzielni kredytowej w Łucku oraz silnie wspierano spółdzielnie szczecińskie w Międzyrzeczu⁶⁷. Jednocześnie, w II połowie lat 30-tych, interesowano się możliwościami zakładania spółdzielni przez kupców (tzw. spółdzielni kupieckich), w celu np. wspólnego dokonywania zakupu większych partii towarów⁶⁸.

Po 1944 roku Izba lubelska przygotowała wzorcowy statut komunalnych kas oszczędnościowych, opowiadając się za rozbudową sieci takich kas. Informowała również o zbyt małej ilości placówek bankowych i spółdzielni kredytowych na Lubelszczyźnie, zwłaszcza w większych miastach regionu: Białej Podlaskiej, Chełmie, Krasnymstawie i Zamościu⁶⁹. W 1946 r. na ogólnopolskim forum izb podały propozycje stworzenia specjalnego banku, obsługującego sektor prywatny⁷⁰. W okresie Polski Ludowej

---

64 Zob. *I Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za rok 1929*, Lublin 1930, s. 129.

65 Zob. *Wnioski sekcji handlowej na plenarne zebranie Izby w dniu 7 kwietnia 1930 r.*, [w:] *II Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za rok 1930*, Lublin 1931, s. 38. Por. też *Uchwały I Kongresu Izb Przemysłowo-Handlowych Rzeczypospolitej Polskiej odbytego we Lwowie w dn. 3 i 4 września 1930 r.*, Warszawa 1930, s. 19.

66 Por. np. *III Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za rok 1931*, Lublin 1932, s. 87.

67 Por. *Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za rok 1937*, Lublin 1938, s. 147 i 168. Na temat międzyrzeckiego szczecińszarstwa por. S. Mańko, *Rzemiosło i zakłady przemysłowe Międzyrzecza Podlaskiego w latach 1918 - 1939*, "Radzyński Rocznik Humanistyczny" 2005, t. 3, s. 114.

68 Por. *VIII Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie za rok 1936*, Lublin 1937, s. 138.

69 Zob. korespondencję Izby lubelskiej (APL, zespół Izby P-H w Lublinie, sygn. 60; sygn. 301; sygn. 302).

70 Zob. *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności...*, s. 55; J.K., *Rola banków sektora gospodarki prywatnej w systemie gospodarki planowej*, "Życie Gospodarcze" 1946, nr 23/24, s. 939.

zlikwidowano bowiem banki prywatne. Nie przeprowadzono jednak ich nacjonalizacji, lecz – jak wielokrotnie podkreślał Z. Landau – zlikwidowano zgodnie z przepisami prawa bankowego⁷¹.

Krytyka spółdzielczości w tamtych czasach szła w kierunku podkreślenia upolitycznienia spółdzielni oraz faworyzowania ich przez nowe władze, kosztem prywatnych przedsiębiorców. Domagano się równego traktowania pod względem opodatkowania i dostępu do towarów. Uważano, że działacze spółdzielczy byli wrogo nastawieni do prywatnej inicjatywy. Zarzucano im wręcz uprawianie spekulacji, bezprawne przejmowanie lokali kupców prywatnych i przekształceniu sklepów spółdzielczych w punkty rozdziału towarów na kartki. Na zebraniu plenarnym Izby lubelskiej, we wrześniu 1944 r., stwierdzono, iż "spółdzielczość, mając gotowy aparat, jest bardzo na rękę każdej władzy, która przychodzi"⁷². Izba rzeszowska dodawała, że: "gospodarka spółdzielni jest ukrytą tajemnicą zazdrośnie strzeżoną nawet przed członkami"⁷³. Same spółdzielnie – zdaniem działaczy izb – miały zatracić swój samorządowy charakter i upodobnić się do spółek kapitałowych, sterowanych przez wszechwładny zarząd. Pamiętajmy jednak, iż prezentowane wyżej stanowisko obrazuje jednostronny pogląd prywatnego kupiectwa. Zdanie spółdzielców było zgoła odmienne.

4. Bankowcy w izbach przemysłowo-handlowych

Jak już była o tym mowa, banki (w tym banki spółdzielcze) należały do izb przemysłowo-handlowych. Bankowcy znajdowali się wśród radców izb, zajmując często eksponowane stanowiska. W izbach zasiadali w sekcji handlowej, obok przedstawicieli kupiectwa. Jedynie Izba warszawska miała wydzieloną osobną sekcję bankowo-ubezpieczeniową. Na jej czele stał Czesław Klarner – wybitny przedstawiciel polskiej przedwojennej bankowości⁷⁴. O ile w tej izbie silnie było reprezentowane środowisko Banku Polskiego, Banku Gospodarstwa Krajowego oraz największych banków ogólnopolskich,

---

71 Por. Z. Landau, *Czy w Polsce Ludowej dokonano nacjonalizacji banków?*, "Przegląd Historyczny" 1969, zesz. 4, s. 700; id., *Przeobrażenia aparatu bankowego*, [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, t. 1, Książka i Wiedza, Warszawa 1974, s. 100.

72 *Protokół konferencji radców Izby P-H w Lublinie, w dniu 5 września 1944 r.* (APL, zespół Izby P-H w Lublinie, sygn. 8).

73 APL, zespół Izby P-H w Lublinie, sygn. 255, k. 63.

74 Por. E. Baranowski, J. Kulesza, *Bankowe szanse. Bankowcy polscy w latach wojny i okupacji 1939–1945*, Wydawnictwo Askon, Warszawa 2009, s. 84; J. Dąbrowski, *Inż. Czesław Klarner (Starachowice)* (Wojew. Bibl. Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie, zespół: Jan Dąbrowski: "Etapy". Zbiór materiałów wspomnieniowych, k. 324); W. Grabowski, *Polska Tajna Administracja Cywilna 1940 - 1945*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2003, s. 255; Z. Klarner, *Czesław Klarner*, PWN, Warszawa 1990, passim; Z. Landau, *Zapomniani ministrowie skarbu Drugiej Rzeczypospolitej*, Wyższa Szkoła Działalności Gospodarczej, Warszawa 2005, s. 139; W. Morawski, *Od marki do złotego...*, s. 130.

o tyle w sekcji bankowo-ubezpieczeniowej znalazł się tylko jeden przedstawiciel bankowości spółdzielczej: J. Reutt z Banku Spółdzielczego Mieszczańsko-Rolniczego w Ciechanowie⁷⁵.

W Lublinie tamtejszą izbą również kierował zasłużony bankowiec – Michał Michniewski. Był znanym działaczem społecznym, wspierał szkolnictwo zawodowe, przyczynił się do założenia lubelskiej Izby i kierował nią od momentu założenia w 1929 r. do przedwczesnej śmierci w 1936 roku⁷⁶. Wiceprezesem Izby P-H w Lublinie był przez praktycznie cały okres przedwojenny Symcha Bromberg – działacz żydowskiego Kupieckiego Banku Spółdzielczego⁷⁷. Przed 1934 r. jednym z wiceprezesów był także Łazarz Dal – dyr. Banku Kupieckiego w Łucku; członek Rady Naczelnej Centrali Związku Kupców w Polsce; senator BBWR; zwolennik wojewody Henryka Józewskiego, propagujący ideę współpracy wołyńskich Żydów z władzami polskimi⁷⁸. Do radców lubelskiej Izby zaliczali się także: H. Dąbrowski – dyr. Banku Handlowego w Warszawie o/Lublin; L. Dziewulski – dyr. Banku Związku Spółek Zarobkowych o/Lublin; M.M. Endwajs – wicedyr. Banku Handlowego w Łodzi o/Lublin; L. Geliebter – dyr. Banku Udziałowego w Lublinie; I.M. Lederman – dyr. Banku Spółdzielczego Kupieckiego oraz znany Wołyńnianin S. Poncet – lokalny polityk, członek Związku Naprawy Rzeczypospolitej ("Naprawy"), działacz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych, broniący interesów wołyńskiego kupiectwa.

Bankowców wybierano także na rzeczoznawców oraz korespondentów izbowych, którzy zapewniali kontakt Izby z lokalnymi przedsiębiorcami. Funkcje te pełnili m.in. Antoni a Donau-Szpindler – znany na Wołyniu przedsiębiorca i działacz społeczny, przewodniczący Towarzystwa Wioślarskiego w Łucku, członek Towarzystwa Łowieckiego, prezes Giełdy Zbożowo-Towarowej w Lublinie w latach 1934–1936, dyr. Państwowego Banku Rolnego w Łucku a potem lubelskiego oddziału tegoż banku⁷⁹. Ponadto K. Rzeszotarski – dyr. Banku Polskiego o/Lublin oraz W. Wejers – dyr. Banku Gospodarstwa Krajowego o/Lublin, prezes Giełdy Zbożowo-Towarowej w Lublinie w 1939 r.; jak również T. Bukowski – dyr. Banku Handlowego w Łodzi o/Lublin; W. Kłopotowski – dyr. Spółdzielczego Banku

---

75 Por. *Lista Radców Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie*, Warszawa 1929.

76 Zob. M. Kamieniecka, *Lubelski Oddział Banku Handlowego w Warszawie SA w latach 1898–1939*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1999, s. 39.

77 Zob. R. Orłowski, *Z dziejów przemysłu w Lubelskiem w latach 1918–1974*, [w:] *Z problematyki przeobrażeń społeczno-gospodarczych w Lubelskiem*, red. Z. Mitura, R. Orłowski, Agencja Wydawniczo-Handlowa AD, Lublin 1992, s. 198 oraz np. np. "Przegląd Handlowy" 1929, nr 88, s. 6.

78 Zob. np. Sz. Rudnicki, *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2004, s. 414.

79 Zob. W. Mędrzecki, *Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2005, s. 178, 249 i 322. Na temat Państwowego Banku Rolnego por. M. Nowak, *Państwowy Bank Rolny w Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1988, s. 41.

Rzemieślniczego w Lublinie oraz A. Płoski – dyr. Banku Ziemiańskiego o/Lublin⁸⁰.

Wśród lokalnych działaczy społecznych znajdujemy K. Guzika – dyr. Banku Polskiego o/Siedlce; J. Kipmana – dyr. Banku Handlowego w Łodzi o/Lublin; A. Lalkę – bankowca z Lubartowa; K. Niżyńskiego – dyr. Banku Spółek Zarobkowych o/Lublin; a także W. Wolskiego – wicedyr. Państwowego Banku Rolnego w Lublinie. Ich rola uwidaczniała się szczególnie przy okazji organizowania akcji społecznych i zbiórek, np. na rzecz zimowej pomocy bezrobotnym, czy pomocy ofiarom powodzi z 1934 roku⁸¹.

O ile wśród kupiectwa żydowskiego bankowcy wyróżniali się swą aktywnością, o tyle trudno jest ich znaleźć wśród członków władz Stowarzyszenia Kupców Polskich w województwie lubelskim. Jedynie w Białej Podlasce S. Masiejuk oraz Siedlcach A. Tomczak zasiadali w kierownictwie oddziałów tegoż Stowarzyszenia⁸².

Bankowcy spełniali ważną rolę wśród działaczy izb. Gwarantowali równowagę między skonfliktowanymi przedstawicielami kupiectwa a przemysłu. Łączyli interesy przedsiębiorców polskich i żydowskich a należy pamiętać, iż w województwach centralnych i wschodnich większość osób zajmujących się przemysłem i handlem była pochodzenia żydowskiego. Owszem, przedstawiciele polskich banków spółdzielczych nie odgrywali roli pierwszoplanowej, stojąc w dalszym szeregu za działaczami banków państwowych, wielkich banków ogólnopolskich, a także lokalnych banków żydowskich, ale nie można nie doceniać ich roli w działalności izb przemysłowo-handlowych.

Zakończenie

Na zakończenie warto pokusić się o sformułowanie postulatów badawczych pod kątem analizy relacji między bankami spółdzielczymi a izbami przemysłowo-handlowymi. Niewątpliwie szerzej należy zbadać aktywność bankowców we władzach instytucji samorządu gospodarczego, a także ich wpływ na podejmowanie decyzji przez izby. Warto kontynuować badania nad dziejami niedużych, lokalnych banków. Intensywnych badań wymagają trudne w ocenie i interpretacji akta niemieckie. Istotne są prace archiwalne służące zbieraniu i porządkowaniu informacji zawartych w rozproszonym materiale aktowym lat 1918–1989. Z drugiej strony – dla historyków gospodarczych – interesujące mogą być same akta banków, gdyż zawierają dane, np. o lokalnych przedsiębiorstwach. Dlatego też z radością

---

80 Por. sprawozdania Izby P-H w Lublinie z lat 1929 - 1937, Lublin 1929 - 1937.

81 Por. *Sprawozdanie Wojewódzkiego Komitetu Pomocy Ofiarom Powodzi w Lublinie od lipca 1934 r. do końca akcji*, Lublin 1937, s. 6; *Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Obywatelskiego Komitetu Zimowej Pomocy Bezrobotnym w Lublinie za rok 1936/37*, Lublin 1937, s. 3.

82 Zob. *Sprawozdanie Stowarzyszenia Kupców Polskich za rok 1928*, Warszawa 1929.

należy witać pojawiające się inicjatywy w tym zakresie⁸³.

Streszczenie

W artykule przedstawiono relacje zachodzące między dwoma jakże różnymi instytucjami: bankami spółdzielczymi a izbami przemysłowo-handlowymi. Zakres czasowy pracy objął lata 1927 – 1950, tj. od daty uchwalenia rozporządzenia o izbach przemysłowo – handlowych do czasu jego uchylenia i co za tym idzie likwidacji izb oraz ich Związku. Objęto w ten sposób cały okres istnienia na obszarze Polski jednolitych instytucji samorządu przemysłowo-handlowego (samorządu gospodarczego).

Skupiono się przede wszystkim na umiejscowieniu banków spółdzielczych w strukturze izb. Zwrócono również uwagę na przemiany jakim podlegały zarówno izby, jak i banki w okresie II RP, okupacji (na terenie Generalnego Gubernatorstwa) oraz w czasach Polski Ludowej. Wymieniono również różnych przedstawicieli bankowości, którzy zajmowali istotne miejsce wśród działaczy samorządu gospodarczego.

W pracy oparto się nie tylko na literaturze przedmiotu (pozycjach książkowych oraz artykułach z czasopism), ale także na wynikach badań archiwalnych i kwerendy bibliotecznej, uwzględniającej różnorodne źródła drukowane.

Summary

The article presents the relation between two different institutions: cooperative banks and chambers of commerce and industry. It spans the period from 1927 to 1950, that is from the date of passing the ordinance on chambers of commerce and industry until it was abolished and, as a result, liquidation of the chambers and their Union. Thus, it covers the whole period of existing in the territory of Poland uniform institutions of commerce and industry self-management (self-regulatory organization).

The author focused mostly on the place and role of cooperative banks in the structure of chambers of commerce and industry. He also paid attention to changes that both chambers and banks underwent in the Second Polish Republic and People's Republic of Poland. He named important representatives of banking, who took a vital part among local government

---

83 Por. J. Basta, *Bankowość prywatna na ziemiach polskich do 1948 r. Narodziny, rozwój sieci bankowej i spuścizna źródłowa*, „Teki Archiwalne” 2001, t. 28, s. 17; id., *Materiały źródłowe do dziejów bankowości w archiwach Polski południowo-wschodniej*, „Prace Historyczno-Archiwalne”, 1995, t. 3, s. 43; id., *Źródła do dziejów bankowości w archiwach Polski południowo-wschodniej*, „Archeion” 1999, t. 100, s. 228; A.G. Dąbrowski, *Akta instytucji kredytowych w zasobie Archiwum Akt Nowych*, „Teki Archiwalne” 2000, t. 27, s. 207; G. Zamoyski, *Banki państwowe, komunalne kasy oszczędności i ich spuścizna aktowa w archiwach polskich*, „Teki Archiwalne” 2001, t. 28, s. 33.

activists.

Not only is the text based on the literature (books and magazines), but also refers to the results of archival research and resource requests. The latest, take into account different printed sources, such as Lublin Chamber of Commerce and Industry reports.

Literatura

- *Bankowość. Podręcznik akademicki*, red. W.L. Jaworski, Z. Zawadzka, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2004.
- M. Bar-Zamoyska, *Rzeszowski oddział Banku Emisyjnego w Polsce (1940–1944)*, "Prace Historyczno-Archiwalne" 2001, t. 10.
- E. Baranowski, J. Kulesza, *Bankowe szanse. Bankowcy polscy w latach wojny i okupacji 1939–1945*, Wydawnictwo Askon, Warszawa 2009.
- J. Basta, *Bankowość prywatna na ziemiach polskich do 1948 r. Narodziny, rozwój sieci bankowej i spuścizna źródłowa*, „Teki Archiwalne” 2001, t. 28.
- J. Basta, *Materiały źródłowe do dziejów bankowości w archiwach Polski południowo-wschodniej*, "Prace Historyczno-Archiwalne", 1995, t. 3.
- J. Basta, *Źródła do dziejów bankowości w archiwach Polski południowo-wschodniej*, "Archeion" 1999, t. 100.
- J. Beksiak, T. Gruszecki, U. Grzelońska, J. Papuzińska, D. Żochowski, *Polska gospodarka w XX wieku. Eseje historyczno-ekonomiczne*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2003.
- Z. Bownik, *Kupiectwo lubelskie w latach 1317–1959 i organizacja przedsiębiorstw usługowych 1950–1960. Księga pamiątkowa*, Wojewódzkie Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług, Lublin 1960.
- R. Bucholski, *Instytucje długoterminowego kredytu hipotecznego na ziemiach polskich w okresie zaborów oraz w Polsce dwudziestolecia międzywojennego*, "Prace Gorzowskiego Stowarzyszenia Naukowego" 2007, nr 1.
- Z. Chyra-Rolicz, *Z tradycji polskiej spółdzielczości II Rzeczypospolitej. Idee – fakty – dokonania*, Wydawnictwo Ławica, Warszawa-Poznań 1992.
- S. Cyganek, *Izby przemysłowo-handlowe w Polsce i w Niemczech*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 2004.
- S. Czopur, E. Gostomski, *Bank spółdzielczy w Brodnicy. Najstarszy bank w Polsce*, "Nowoczesny Bank Spółdzielczy" 2010, nr 4.
- M. Dalecki, *Ukraińskie instytucje kredytowe w Przemysłu w latach 1894–1945*,

"Rocznik Historyczno-Archiwalny" 1995, t. 10.

- A.G. Dąbrowski, *Akta instytucji kredytowych w zasobie Archiwum Akt Nowych*, „Teki Archiwalne” 2000, t. 27.
- K. Dąbrowski, *Izba Centralna Gospodarki Ogólnej, izby dystryktowe i grupy główne w Generalnym Gubernatorstwie, jako instytucje niemieckiej administracji gospodarczej w latach 1941–1944*, "Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Ekonomii WSH-P w Sandomierzu" 2006, zesz. 3.
- K. Dąbrowski, *Izby przemysłowo-handlowe Drugiej Rzeczypospolitej jako instytucje samorządu przemysłowo-handlowego. Ujęcie doktrynalne i konstytucyjne*, "Studia z dziejów państwa i prawa polskiego" 2007, t. 10.
- K. Dąbrowski, *Restytucja mienia przedwojennych izb przemysłowo-handlowych w Polsce*, "Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu" 2008, nr 21.
- *Dzieje Lublina*, t. 2, red. S. Krzykała, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1975.
- *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1981.
- *Encyklopedia Podręczna Prawa Publicznego*, t. 1, red. Z. Cybichowski, Instytut Wydawniczy "Biblioteka Polska", Warszawa 1926.
- W. Fajfer, M. Łukaszewski, R. Wierzba, *Bankowość w socjalizmie*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1986.
- *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, t. 1, Książka i Wiedza, Warszawa 1974.
- W. Grabowski, *Polska Tajna Administracja Cywilna 1940–1945*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2003.
- *Image przedsiębiorcy gospodarczego w Polsce w XIX i XX wieku*, red. R. Kołodziejczyk, Wydawnictwo DiG, Warszawa 1993.
- *Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności w latach 1944–1950*, wstęp M. Szyszkowski, maszynopis, Warszawa 1951.
- J.K., *Rola banków sektora gospodarki prywatnej w systemie gospodarki planowej*, "Życie Gospodarcze" 1946, nr 23/24.
- R. Janisławski, *Kilka słów o Równem*, nakł. autora, Równe 1939.
- M. Jarnecki, *Czesi na polskim Wołyniu w latach międzywojennych*, "Sprawy Narodowościowe. Seria nowa" 2008, zesz. 32.
- J. Kaliński, *Bitwa o handel 1947–1948*, Książka i Wiedza, Warszawa 1970.
- M. Kamieniecka, *Lubelski Oddział Banku Handlowego w Warszawie SA w latach*

1898–1939, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1999.

- J. Kamińska-Kwak, J. Kwak, *Towarzystwo Zaliczkowe "Pomoc" w Błazowej w latach 1898–1945*, "Prace Historyczno-Archiwalne" 2001, t. 10.
- T. Kargol, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850 - 1939. Dzieje – ludzie – polityka gospodarcza*, Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica", Kraków 2003.
- Z. Karpiński, J. Lindner, *Organizacja bankowości w Polsce Ludowej*, Polskie Wydawnictwa Gospodarcze, Warszawa 1954.
- Z. Klarner, *Czesław Klarner*, PWN, Warszawa 1990.
- H. Krawiec, *100 lat Banku Spółdzielczego Ziemi Kraśnickiej. Z dziejów spółdzielczości oszczędnościowo-pożyczkowej w powiecie janowskim i kraśnickim*, MAD Graf, Kraśnik 2007.
- Z. Landau, *Bank Gospodarstwa Krajowego. Zarys dziejów*, Bank Gospodarstwa Krajowego, Warszawa 1993.
- Z. Landau, *Czy w Polsce Ludowej dokonano nacjonalizacji banków?*, "Przegląd Historyczny" 1969, zesz. 4, s. 700.
- Z. Landau, *Zapomniani ministrowie skarbu Drugiej Rzeczypospolitej*, Wyższa Szkoła Działalności Gospodarczej, Warszawa 2005.
- Cz. Łuczak, *Od Bismarcka do Hitlera. Polsko-niemieckie stosunki gospodarcze*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1988.
- S. Mańko, *Rzemiosło i zakłady przemysłowe Międzyrzecza Podlaskiego w latach 1918 -1939*, "Radzyński Rocznik Humanistyczny" 2005, t. 3.
- W. Morawski, *Bankowość prywatna w II Rzeczypospolitej*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 1996.
- W. Morawski, *Od marki do złotego. Historia finansów Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- W. Morawski, *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku*, Muza SA, Warszawa 1998.
- A. Nadolny, *Powstanie i rozwój wielkopolskiego Związku chrześcijańskich zrzeszeń kupieckich w latach 1904–1939*, "Studia Lubuskie" 2005, nr 1.
- M. Nowak, *Państwowy Bank Rolny w Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1988.
- M. Nowak, T. Włudyka, *Rynek kredytowy w Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Secesja, Kraków 1992.

- B. Pełka, *Organizacja i historia Łódzkiej Giełdy Pieniężnej i jej akta (1899–1939)*, "Archeion" 1967, t. 42.
- *Pieniądz i banki (tezauryzacja, obieg pieniężny, bankowość) – wspólnota dziejów. Supraśl 5-7.IX.2002. Materiały z V Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej*, red. K. Filipow, Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, Warszawa 2002.
- A. Pietrasik, *Historia i współczesność długoterminowego kredytu hipotecznego w Polsce*, współpraca A. Laskowski, Wydawnictwo Twigger, Warszawa 2001.
- T. Przyłuski, *70 lat Naczelnej Rady Zrzeszeń Prywatnego Handlu i Usług. Rys historyczny*, Naczelna Rada Zrzeszeń Prywatnego Handlu i Usług, Warszawa 1995.
- Sz. Rudnicki, *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2004.
- P. Ruczkowski, *Gminne kasy wiejskie pożyczkowo-oszczędnościowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Kieleckie Towarzystwo Edukacji Ekonomicznej, Kielce 2009.
- B. Sikorski, *Historia handlu na ziemiach polskich i zachodniej słowiańszczyzny*, t. 5: *Historia form zrzeszeniowych*, maszynopis, Warszawa 1956.
- F. Skalniak, *Bank Emisyjny w Polsce 1939–1945*, przedm. W. Krzyżanowski, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1966.
- F. Skalniak, *Zarys historii polskiej spółdzielczości kredytowej*, Wydawnictwo Secesja, Kraków 1992.
- J.M. Sołdek, *Wpisany w dzieje uzdrowiska. 100 lat Banku Spółdzielczego w Nałęczowie (1903–2003)*, Towarzystwo Przyjaciół Nałęczowa, Nałęczów 2003.
- J. Steckiewicz, *Rola i organizacja banków*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 1984.
- S. Stępień, *Likwidacja samorządu rolniczego w 1946 roku*, "Annales UMCS" sectio K 1995/1996, vol. 2/3.
- J. Szambelańczyk, *Banki spółdzielcze w Polsce w procesach zmian systemowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2006.
- H. Szatkowski, *Samorząd prywatnego kupiectwa w Wielkopolsce w latach 1945–1990*, "Kronika Wielkopolski" 1991, nr 4.
- M. Szyszkowski, *Charakterystyka współpracy i nadzoru Izby Przem.-Handl. w stosunku do zrzeszeń przemysłowych*, "Ogólnopolski Tygodnik Gospodarczy" 1949, nr 5.
- M. Szyszkowski, *Kupcy i przemysłowcy w aspekcie pracy społecznej*, "Ogólnopolski Tygodnik Gospodarczy" 1949, nr 11.

- M. Szyszkowski, *Zadania władz IPH w związku z likwidacją izb przemysłowo-handlowych*, "Ogólnopolski Tygodnik Gospodarczy" 1950, nr 27/28.
- R. Terlecki, *Dyktatura zdrady. Polska w 1947 roku*, Wydawnictwo Arka, Kraków 1991.
- R. Tomkiewicz, *"Walka ze spekulacją" w Giżycku (1947–1950)*, "Masovia" 2000, nr 3.
- *Ukraiński ślad Katynia*, oprac. Z. Gajowniczek, wstęp J. Tucholski, MSW, Warszawa 1995.
- *Ustawodawstwo o obiegu pieniężnym i bankowe*, oprac. W.J. Szatensztejń, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1928.
- M. Widernik, *Izba przemysłowo-handlowa w latach 1931–1939*, "Rocznik Gdyński" 1992/1993, nr 11.
- A. Wierzbicki, *Żywy Lewiatan. Wspomnienia*, wstęp i oprac. P. Wierzbicki, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 2001.
- *Współczesny bank*, red. W.L. Jaworski, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2000.
- T. Wyszomirski, *Historia i perspektywy spółdzielczości bankowej*, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1983.
- *Wyzwania w systemie bankowym w XXI wieku*, red. A. Piotrowska-Piątek, P. Ruczkowski, Kieleckie Towarzystwo Edukacji Ekonomicznej, Kielce 2009.
- *Z problematyki przeobrażeń społeczno-gospodarczych w Lubelskiem*, red. Z. Mitura, R. Orłowski, Agencja Wydawniczo-Handlowa AD, Lublin 1992.
- G. Zamoyski, *Banki państwowe, komunalne kasy oszczędności i ich spuścizna aktowa w archiwach polskich*, „Teki Archiwalne” 2001, t. 28.
- A. Zarzycki, *Wielkopolska Izba Przemysłowo-Handlowa. Tradycja i współczesność 1851–2001*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2001.

Akty prawne

- Dekret z dnia 25 października 1948 r. o reformie bankowej z późn. zm., Dz.U. 1948, nr 52, poz. 412.
- Rozporządzenie Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego z dnia 15 lipca 1919 r. w sprawie utworzenia izby handlowej i przemysłowej w Bielsku, "Dziennik Urzędowy Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego" 1919, nr 12, poz. 141.
- Rozporządzenie Ministra b. dzielnicy pruskiej z dnia 25 listopada 1919 r. w przedmiocie izb przemysłowo-handlowych w b. dzielnicy pruskiej, "Tygodnik Urzędowy" 1919, nr 67, poz. 165.

- Rozporządzenie z dnia 30 grudnia 1924 r. *o organizacji i ustaleniu statutów gminnych kas wiejskich pożyczkowo-oszczędnościowych*, Dz.U. RP 1924, nr 118, poz. 1069.
- Rozporządzenie z dnia 13 kwietnia 1927 r. *o komunalnych kasach oszczędności*, Dz.U. RP 1927, nr 38, poz. 339.
- Rozporządzenie z dnia 15 lipca 1927 r. *o izbach przemysłowo-handlowych*, Dz.U. RP 1927, nr 67, poz. 591.
- Rozporządzenie z 28 marca 1928 r. *o prawie bankowym*, Dz.U. RP 1928, nr 34, poz. 321.
- Rozporządzenie z dnia 13 kwietnia 1939 r. *o sposobie powoływania komisantów koncesjonowanych, warunkach jakim powinni odpowiadać oraz ich prawach i obowiązkach*, Dz.U. RP 1939, nr 47, poz. 298.
- Ustawa z dnia 29 października 1920 r. *o spółdzielniach*, Dz.U. RP 1920, nr 111, poz. 733.
- Ustawa z dnia 7 marca 1950 roku *o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości*, Dz.U. 1950, nr 10, poz. 104.
- Ustawa z dnia 22 marca 1951 r. *o zmianie przepisów o reformie bankowej*, Dz.U. 1951, nr 18, poz. 143.
- Ustawa z dnia 29 maja 1957 r. *o zmianie dekretu z dnia 25 października 1948 r. o reformie bankowej*, Dz.U. 1957, nr 31.
- Ustawa z dnia 13 kwietnia 1960 r. *o prawie bankowym*, Dz.U. 1960, nr 20, poz. 121.
- Ustawa z dnia 12 czerwca 1975 r. *Prawo bankowe*, Dz.U. 1975, nr 20, poz. 108.
- Ustawa z dnia 26 lutego 1982 r. *Prawo bankowe*, Dz.U. 1982, nr 7, poz. 56.
- Ustawa z dnia 16 września 1982 r. *prawo spółdzielcze z późn. zm.*, Dz.U. 2003, nr 188, poz. 1848.
- Ustawa z dnia 31 stycznia 1989 r. *Prawo bankowe*, Dz.U. 1989, nr 4, poz. 21.
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. *prawo bankowe*, Dz.U. 2002, nr 72, poz. 665.
- Ustawa z dnia 7 grudnia 2000 r. *o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających*, Dz.U. 2000, poz. 119, poz. 1252.